

КОН'ЮНКТУРА ЄВРОПЕЙСЬКОГО АГРАРНОГО РИНКУ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

***Анотація.** На основі аналізу сучасного стану розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами – членами ЄС обґрунтовано тенденції формування кон'юнктури аграрного ринку з врахуванням умов Угоди про Зону вільної торгівлі (ЗВТ) та пріоритетів Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС). Виявлено позитивні кон'юнктурні зміни, які відбуватимуться при орієнтації вітчизняного аграрного сектора на європейський ринок та намічено напрями процесу його адаптації до вимог ЄС.*

***Ключові слова:** державна підтримка, експорт, ЄС, імпорт, зовнішньоторговельне сальдо, кон'юнктура ринку, конкурентоспроможність, САП ЄС, Угода про ЗВТ.*

Постановка проблеми. Глобалізація економіки зумовила значне зростання обсягів торгівлі сільськогосподарською продукцією. За останні 30 років вони зросли майже у 3 рази: з 220 до 669 млрд дол. США. Поступово у світовому експорті продукції аграрного сектора зростає і частка України, а вітчизняний продовольчий ринок все більше адаптується до вимог і кон'юнктури світового та європейського ринку. Сьогодні аграрна галузь є стратегічною для України, оскільки забезпечує 9,7% ВВП країни, а з врахуванням суміжних галузей та харчових продуктів – 17%. Лише 1% інвестицій в сільське господарство подвоює зростання національного доходу [1]. Водночас, при поглибленні та визначеності питання євроінтеграції аграрного сектора, виникає проблема досягнення взаємної вигоди у торгівлі окремими видами агропродовольчої продукції, пріоритетах експорту та імпорту і їх регулюванні в межах передбачуваної Угоди про ЗВТ, доцільності нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції з метою її експорту, особливо стосовно сировинних ресурсів тощо. Вказані аргументи є впливовими при визначенні особливостей кон'юнктурних процесів у контексті зовнішньоторговельних зв'язків в аграрному секторі між Україною та ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню кон'юнктурних процесів на аграрному ринку України в умовах європейської перспективи присвячені роботи як вітчизняних економістів-аграрників: О. Бородіної,

В. Власова, Ю. Губені, С. Дем'яненко, С. Кваши, І. Кириленко, Ю. Лопатинського, О. Могільного, Б. Пасхавера, І. Прокопи, Г. Черевко, В. Юрчишина, так і зарубіжних: Т. Джонсона, Ш. фон Краморона-Таубаделя, Ц. Лермана, В. Меєрса, Л. Штріве та інших. Отримані ними результати дозволяють сформулювати нове бачення та місце аграрного сектора в євроінтеграційній перспективі та в контексті Угоди про ЗВТ. Разом з тим, оскільки цей процес знаходиться лише на стадії становлення, доцільно, та водночас необхідно, проведення подальшого аналізу щодо формування сприятливої ринкової кон'юнктури України у розвитку зовнішньоторговельних відносинах з ЄС.

Мета статті. Виявлення та обґрунтування пріоритетів кон'юнктури аграрного ринку України в умовах сучасного стану зовнішньої торгівлі з країнами-членами ЄС, вимог та норм САП ЄС, правил Угоди про ЗВТ та загальних тенденцій розвитку світового сільського господарства.

Виклад основного матеріалу. За загальноприйнятим тлумаченням термін “кон'юнктура ринку”, або “ринкова кон'юнктура” – це конкретна економічна ситуація, що складається на певному ринку на даний період часу. В основу формування та зміни кон'юнктури ринку покладені головним чином фактори, які безпосередньо впливають на рух цін; обсяги виробництва, об'єми експорту та імпорту продукції; зайнятість населення; грошові доходи споживачів тощо. В цілому, кон'юнктура світового (регіонального) ринку представляється у якості складної і динамічної соціально-економічної системи, до складу якої входять агенти ринку (суб'єкти господарювання й інституції) та економічно-торговельні відносини між ними, які і визначають певні “правила гри” на заданий проміжок часу.

Теоретично процес формування кон'юнктури аграрного ринку свідчить про його здатність забезпечувати населенню гарантований доступ до продовольства у необхідному обсязі та асортименті. Тобто на основі попиту, пропозиції та інших механізмів ринкової конкуренції формується зв'язок між виробниками і споживачами.

Водночас, *практично* процес формування кон'юнктури аграрного ринку здійснюється на етапі глобальних змін в економіці. До сучасних тенденцій, які набувають стійкого характеру слід віднести такі, як: – агфляція, тобто різке зростання цін на основні продукти продовольства; – зростаюча інтенсивність використання природних ресурсів в світі; – скорочення площ сільськогосподарських угідь; – швидкий розвиток виробництва біопалива із зернових та олійних культур; – зниження обсягів інвестицій у сільське господарство; – вплив кліматичних змін на процеси агровиробництва та дефіцит води в світі; – поглиблення зв'язку між енергетичною і продовольчою кризами; – різні умови надання державної підтримки на сільське господарство в країнах світу та інші. Внаслідок дії таких негативних явищ порушується рівновага соціально-економічної структури світового сільського господарства та поступово знижується платоспроможність населення.

Саме в таких умовах відбуваються кон'юнктурні зміни на європейських аграрних ринках, що впливає на вибір стратегічних пріоритетів зовнішньоекономічної торгівлі між Україною та країнами-членами ЄС.

За обсягами виробництва сільськогосподарської продукції та продуктивністю праці у сільському господарстві єврорегіон характеризується високим рівнем інтенсивності й товарності цієї галузі. Переважна більшість країни ЄС не тільки самодостатні аграрні країни, але й вагомими експортерами агропродовольчої продукції. Взагалі європейський аграрний бізнес це – висококонкурентний сектор ринкової економіки, функціонування та розвиток якого гарантують продовольчу безпеку та соціальний добробут населення Європи. Ринкові реформи сільського господарства, що здійснюються в рамках САП ЄС, спрямовані на модернізацію продуктивних сил та інституційні зміни, адекватні сучасній моделі світового сільського господарства. Засновуючись на перевагах економіки відкритого типу та активній державній підтримці, європейський агробізнес надає можливість сільськогосподарським товаровиробникам реалізовувати свій потенціал у виробництві високорентабельної продукції та досягати конкурентних переваг на зовнішньому ринку.

В Європі зосереджено 962 млн га площі сільськогосподарських угідь, що складає 20,7% світової площі та 134 млн га ріллі, або 10% від загальної світової площі. На одну особу населення припадає близько 1,5 га земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. Європа входить до країн з високим рівнем розораності земель: приблизно 30% (у країнах ЄС – 43%), що є результатом тривалого ведення аграрного виробництва та густоти населення. За результатами досліджень ФАО, резервів для розширення площі орних земель в Європі небагато – усього лише 6 млн га [2, с. 44].

Традиційно кон'юнктуру європейського аграрного ринку формують майже всі види сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Таблиця 1

**Обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції
європейськими країнами у 2010 р.**

Вид продукції	Обсяги виробництва, тис. дол. США	Рейтингова позиція продукції
Молоко коров'яче	30336071	1
М'ясо свиней	29910047	2
М'ясо ВРХ	14798910	3
М'ясо курей	6761145	4
Пшениця	11812894	5
Виноград	13398858	6
Картопля	6831089	7
Оливки	10833756	8
Яйця курячі	5049479	9
Помідори	5478599	10
Цукровий буряк	4730348	11
Насіння ріпаку	4061349	12
Яблука	3157106	13
Насіння соняшнику	3599925	14
М'ясо овець	1472496	15
Гриби та трюфелі	2940985	16
Кукурудза	2710384	17
М'ясо індиків	2320806	18
Персики та нектарини	2008460	19
Полуниця	1481046	20

Джерело: [3].

У структурі виробництва основної сільськогосподарської продукції 55,4 % займає продукція тваринництва, що свідчить про відповідну галузеву спеціалізацію європейських країн. Найбільша частка у загальних обсягах виробництва тваринницької продукції припадає на молоко коров'яче (перша рейтингова позиція), м'ясо свиней (друга позиція), м'ясо ВРХ та курей (третя та четверта позиція відповідно). У рейтингу продукції рослинництва провідні місця посіли пшениця, виноград, картопля та оливки.

З переліку зазначених країн п'ять країн (ТОП-5) ЄС є провідними виробниками вищезазначених видів сільськогосподарської продукції (табл. 2) та безпосередньо впливають на зовнішню кон'юнктуру агропродовольчого ринку.

Таблиця 2

**Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції
ТОП-країн Європи у 2010 р., тис. дол. США**

Вид продукції	Франція	Німеччина	Італія	Іспанія	Великобританія
Молоко коров'яче	7177777	8926161	3267278	-	4331718
М'ясо свиней	3381930	7031309	2447933	5377330	1094515
М'ясо ВРХ	4538311	3638753	2390717	-	2485265
М'ясо курей	1652312	-	-	1462837	2057612
Пшениця	4999953	2247241	-	-	1259889
Виноград	3343365	576132	4451638	3490979	-
Картопля	1133069	1580617	-	-	917493
Оливки	-	-	2538789	6416833	-
Яйця курячі	785099	549387	611093	696686	545738
Помідори	-	-	2226549	1538384	-
Цукровий буряк	1371062	916141	144054	146221	280752
Насіння ріпаку	-	1563603	-	-	501167
Яблука	723703	353116	932512	-	-
Насіння соняшнику	442730	-	-	215493	-
М'ясо овець	336788	-	-	367577	768131
Гриби та трюфелі	41726	108255	1443406	228599	125035
Кукурудза	882997	-	-	-	-
М'ясо індиків	588123	705045	390081	-	196735
Персики та нектарини	176608	-	865979	617774	-
Полуниця	63190	212972	208851	373658	139664

Джерело: [3].

За вартісною оцінкою виробленої сільськогосподарською продукцією перше місце у рейтингу посідає Франція (м'ясо ВРХ, пшениця, яйця курячі, цукровий буряк, насіння соняшнику, кукурудза); друге – Німеччина (молоко коров'яче, м'ясо свиней, картопля, насіння ріпаку, м'ясо індиків); третє – Італія і, водночас, перше за такими позиціями, як томати, яблука, гриби та трюфелі, персики та нектарини; четверте – Іспанія, тоді як за обсягами виробництва оливок і полуниці ця країна перша серед вищеназваних країн; п'яте – Великобританія, водночас, яка є найбільшим виробником м'яса курей і м'яса овець.

Перспективи формування кон'юнктури аграрного ринку визначаються такими параметрами, як конкурентоспроможність продукції, якість та ціна, що можливо забезпечити в умовах відкритого доступу на ринки країн ЄС та України. Українська аграрна продукція за темпами експорту в ЄС стійко набирає обертів і протягом останніх декількох років спостерігається тенденція вирівнювання показників зовнішньої торгівлі (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка товарної структури зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України з країнами-членами ЄС за 2009-2011 рр., млн дол. США

Групи продукції за УКТ ЗЕД	2009 р.			2010 р.			2011 р.		
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	17,6	445,9	-428,3	14,1	467,8	- 453,7	22,5	413,9	- 391,4
II. Продукти рослинного походження	1300,7	427,9	872,8	969,1	546,3	422,8	2076,7	697,6	1379,1
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	468,9	101,2	367,7	631,9	101,3	530,6	666,4	120,3	546,1
IV. Готові харчові продукти	297,7	857,5	-559,8	331,4	1007,8	-676,4	431,7	1217,2	-785,5
Усього с.-г. продукції	2084,9	1832,5	252,4	1946,5	2123,2	-176,7	3197,3	2449,0	748,3

Джерело: розраховано за даними [4, с 24-25].

Водночас, у період 2009-2011 рр. продовжує зберігатися від'ємне зовнішньоторговельне сальдо по групі І. Живі тварини: продукти тваринного походження в основному за рахунок значного переважання обсягу імпорту над експортом таких видів продукції з даної групи, як живі тварини, м'ясо та їстівні субпродукти, риба та ракоподібні, молоко та молочні продукти та інша продукція згідно УКТ ЗЕД 1-24.

У структурі експорту вітчизняної агропродовольчої продукції спостерігалась тенденція згідно якої найбільша частка операцій припадала на сировинні товари, в першу чергу – насіння олійних культур. Традиційно ЄС зберігає інтерес до олії, насіння олійних культур, технічних культур для виробництва біодизелю й домішок до палива (ріпак, соя, кукурудза). В цілому, експорт агропродовольчої продукції з України до ЄС має незначний рівень диверсифікації – на дві основні позиції експорту припадає майже 63 % його загального обсягу.

Європейські правила, яким має навчитися Україна у процесі реалізації умов ЗВТ є надзвичайно сприятливими чинниками для кон'юнктури вітчизняного аграрного ринку на перспективу. Адже, для країни відкривається доступ на європейський ринок за всіма видами аграрної продукції: експортна квота для м'яса птиці та свинини складатиме 40 тис. тонн, яловичини – 20 тис, цукру – 10 тис. тонн; право зберігати перехідні мита на експорт насіння олійних країна отримала на термін до 15 років [5]. Зафіксовані в рамках Угоди про ЗВТ попередні зобов'язання ЄС та України свідчать про визначеність та двосторонність руху сільськогосподарської продукції та товарів.

Доцільність інтеграції в аграрному секторі з ЄС несе певні кон'юнктурні вигоди вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам. *По-перше*, європейський ринок найдорожчий; *по-друге*, найприбутковий; *по-третє*, із стандартизованою продукцією високої якості. За умов, якщо аграрний сектор України працюватиме за європейськими нормами та правилами, що вимагає й САП ЄС, то країна отримає рівнодоступні умови торгового партнерства не лише на європейських, але й світовому ринках.

Гальмівним чинником адаптації сільського господарства до високих стандартів ЄС, що позначається на процесах формування кон'юнктури аграрного ринку, є невідповідність розмірів державної підтримки товаровиробників в Україні та країнах-членах ЄС. Причому, на перспективу рівень бюджетної підтримки в ЄС не зменшується за розмірами, а лише змінюється за формою. Так, загальний рівень підтримки, як і раніше поглинатиме майже половину витраток бюджету ЄС та складатиме більш, ніж 370 млрд євро на період 2014-2020 рр. Напрями використання коштів визначатимуть: екологізація сільськогосподарського виробництва, диверсифікація сільського господарства, політика розвитку сільських територій. Також до 2013 р. планується повністю відійти від виплат на обсяги сільськогосподарської продукції та перейти на здійснення державної підтримки у вигляді єдиних виплат на площу земельних угідь. Для порівняння слід відмітити, що у бюджеті України на 2013 р. на підтримку розвитку підприємств АПК заплановано 8,1 млрд грн, що на 2,2 млрд грн менше, ніж було закладено у 2012 р. Такий стан демотивує економічні процеси на селі, не сприяє розвитку малого і середнього агробізнесу, а отже не підтримує розвиток позитивних кон'юнктурних змін на вітчизняному аграрному ринку.

Висновки. Європейський аграрний ринок має свої особливості під впливом яких складається кон'юнктура та формується система зовнішньоекономічних відносин з Україною у торгівлі сільськогосподарською продукцією. Перспективи покращення агроторговельної ситуації між Україною та ЄС залежать від багатьох чинників, серед яких ключову роль відіграють правила та норми, які закладені в умови Угоди про ЗВТ, що відповідає принципам СОТ та визначає стратегічні орієнтири вітчизняної та європейської аграрної політики. Незважаючи на певні складності та довготривалість активізації євроінтеграційного процесу в аграрному секторі економіки України, слід відзначити достатній рівень його прогнозованості. З огляду на це, потребують подальшого удосконалення такі кон'юнктурні напрями розвитку вітчизняного аграрного сектора: 1) перегляд механізму державної фінансової

підтримки у бік підтримки малих та середніх товаровиробників; 2) мотивація створення привабливого інвестиційного клімату у сільському господарстві; 3) посилення контролю над імпортом агропродовольчої продукції; 4) виділення кредитів на реконструкцію та модернізацію підприємств з метою зниження собівартості вітчизняної сільськогосподарської продукції; 6) розвиток внутрішнього аграрного ринку та орієнтація на досягнення самодостатності за окремими видами продовольства, імпортонезалежності і цінового паритету (темпи зростання цін на продукцію аграрного сектора повинні відповідати темпам зростання цін на промислову продукцію, ресурси та послуги, які використовуються в агропромисловому комплексі). Дані пропозиції взаємовигідні для виробників і споживачів агропродовольчої продукції, не суперечать змісту САП ЄС, виокремлюють стратегічну роль сільського господарства в економіці країни та є необхідними у розвитку сприятливої аграрної кон'юнктури у перспективі.

Література

1. Мунтіян В. Куда курс держит украинский АПК: Зона свободной торговли с ЕС или Таможенный союз? [Електронний ресурс] / В. Мунтіян. – Режим доступа: <http://latifundist.com/spetsproekt/34858-kuda-kurs-derzhit-ukrainskij-apk-zona-svobodnoj-torgovli-s-es-ili-tamozhennyj-soyuz>, [10.08.2012 р.].
2. Кон'юнктура та перспективи світових аграрних ринків [текст]: монографія / І.М. Волкова, О.М. Варченко, В.Є. Данкевич [та ін.]; за ред. Т.О. Зінчук. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 670 с.
3. Статистика торгівлі для розвитку міжнародного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trademap.org/index.aspx?ReturnUrl=%2fProduct>
4. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2011 році / Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 242 с.

5. Лисситса А. Куда курс держит украинский АПК: Зона свободной торговли с ЕС или Таможенный союз? [Электронный ресурс] / А. Лисситса. – Режим доступа: <http://latifundist.com/spetsproekt/34858-kuda-kurs-derzhit-ukrainskij-apk-zona-svobodnoj-torgovli-s-es-ili-tamozhennyj-soyuz.>, [10.08.2012 p.].

***Summary.** Economic globalization has led to a significant increase in agricultural trade. Over the past 30 years they have grown almost three times: from 220 to 669 billion dollars USA. With time Ukraine has increased its share in agricultural world exports and the domestic food market gradually adapts to the requirements and conditions of global and European market. However, with defining and specialising the process of European integration, problems of achieving mutual trade benefits in certain types of agri-food products, priorities of exports and imports and their regulation within the FTA are appeared. These arguments are influential in determining characteristics of short-term processes in the context of trade relations in the agricultural sector between the EU and Ukraine.*

The article describes trends that are shaping agricultural market when taking into account conditions of Free Trade Area (FTA) agreement and priorities of the EU Common Agricultural Policy (CAP EU). Volumes of export and import of agro-food products during 2009-2011 years have been calculated and analyzed. This is the basis for proposals to improve trading directions between Ukraine and European countries. The positive market changes have been identified which will occur when the domestic agricultural sector will focus on the European market; this will accelerate the process of adapting to the FTA requirements.

A detailed analysis of agricultural trade between Ukraine and EU led to the conclusion that further improvements require the following areas of domestic agricultural sector: 1) government financial support mechanism review towards small and medium-sized producers, 2) motivation to create an attractive investment climate within agriculture sector; 3) strengthen controls over imports of agro-food products; 4) credit funds allocation for reconstruction of enterprises and others. These proposals beneficial to both, agrifood products producers and consumers; do not conflict with the content of the CAP EU and necessary for favorable agricultural conditions development in the future.